

GRODZISK MAZOWIECKI-JORDANOWICE

Lokalizacja (historyczna i współczesna)

GRODZISK MAZOWIECKI-JORDANOWICE, dawna ziemia sochaczewska woj. rawskie (ob. stolica powiatu grodziskiego, woj. mazowieckie)

Dwór Mokronowskich (Mokronoskich) / Skarbków – Szkoła Muzyczna **I st. im. Tadeusza Bairda**, wczesnoklasycystyczna polichromia na ścianach i suficie wnętrza paradnego – Gabinetu w trakcie ogrodowym (południowo-zachodnim)

Datowanie (z fazami)

1782-1783, restauracja 1999-2002

Fundator / fundatorzy (odpowiednio do faz)

Andrzej (Jędrzej) Mokronowski / Mokronoski h. Bogoria

Wykonawcy (osoby, warsztat, krąg artystyczny) – pierwotni i wtórni

Jan Bogumił Plersz (Johann Gottlieb Plersch), kons. wyk. Anna D. Potocka, Anna Bogusz-Gazda, Tytus Sawicki

Historia powstania

Murowany dwór wzniesiony w 1. poł. XVII w. z inicjatywy rodziny Mokronowskich / Mokronoskich h. Bogoria, otoczony rozległym założeniem ogrodowo-parkowym wg projektu sławnego architekta paryskiego Charles-Pierre Coustou (1721-1797) z 1761 r., 1780-1781 rozbudowany do obecnej dwuskrzydłowej formy przez Andrzeja (Jędrzeja) Mokronowskiego / Mokronoskiego (daty życia: 1713-1784), wojewodę mazowieckiego i generała-lejtnanta wojsk koronnych, żonatego z siostrą króla Stanisława II Augusta Poniatowskiego – Izabellą (1730-1808), wdową po hetmanie wielkim koronnym Janie Klemensie Branickim (1689-1771). Architektem mógł być mjr Józef Sękowski z Białegostoku. Od 1869 r. własność hr. Henryka Skarbka, po czym parcelacja majątku, od 1911 Józefa Jemiołkowskiego, po 1920 Pawła Smoleńskiego. W latach 1950-1951 zabezpieczenie malowideł, wyk. kons. Konecki, 1953 nacjonalizacja majątku i ulokowanie Dyrekcji Okręgowej Szkolnictwa Zawodowego z przeznaczeniem kolejno na Technikum Mechaniczne i Żeńską Szkołę Krawiecką, po 1956 r. gruntowny remont i restauracja architektury, wystroju i polichromii, w związku z planami utworzenia Muzeum Okręgowego Polskiego Towarzystwa Turystyczno-Krajoznawczego (łącznie z siedzibą hufca ZHP, biblioteką i ogniskiem plastycznym, czynne do lat 90. XX w.), kier. Feliks Dzierżanowski, malarstwo 1952-1953, kier. Bohdan Marconi, wyk. PP PKZ, 1972-1974 kolejny remont i konserwacja wnętrz, kier. K. Dąbrowski, wyk. studenci Wydziału Konserwacji i Restauracji Dzieł Sztuki ASP w Warszawie. Po 1990 r. sprzedany właścicielowi prywatnemu, zaniedbany, 1992 zabezpieczenie polichromii, wyk. kons. Z. Majcherowicz, 1999 remont generalny połączony (do 2002) z konserwacją i częściową restauracją polichromii w Gabinetcie i Salonie, kier. zespołu Anna D. Potocka. Od 2004 siedziba Szkoły Muzycznej **I st. im. Tadeusza Bairda**. Zabytkowe wnętrza udostępniane okazjonalnie do zwiedzania. Oryginalne elementy malowideł w typie wczesnoklasycystycznym, zachowały się w dwóch pokojach w trakcie południowo-zachodnim (ogrodowym): ośmiobocznym Gabinetcie na osi korpusu (kompletny wystrój *panneaux* ściennych i ukrytych szaf oraz sufitu) i sąsiednim Salonie (ob. sala koncertowa, podziały ramowe i zdobienia na ścianie północno-wschodniej).

Przekształcenia, remonty, konserwacje

Zakres prac remontowych w XIX i 1. poł. XX w. nieznanym, 1950-1951, 1952-1953, 1972-1974 zabezpieczane, konserwowane i odrestaurowane z rekonstrukcją licznych ubytków przez PP PKZ, 1999-2002 kompleksowa konserwacja i restauracja (w ograniczonym zakresie), kier. zespołu Anna D. Potocka.

Kompozycja / układ

Gabinet (Westybul?) na planie nieforemnego ośmioboku, z wnęką w ścianie od wschodu, dwiema parami drzwi na osi północ-południe i drzwiami ogrodowymi (wejściowymi) od strony zachodniej, w

węższych ścianach wbudowane trzy drewniane, jednoskrzydłowe szafy wnękowe. Sufit na fasecie, obwiedziony gzymsem.

Dekoracja malarska ścian, drzwi i drzwiczek szaf zakomponowana w układzie wertykalnym – do wysokości otworów drzwiowych (oraz analogicznie – do wysokości szaf wnękowych), powyżej pas dekoracji w układzie horyzontalnym z ośmioma supraportami, przedzielonymi polami neutralnego tła. Poszczególne pasy bądź pola dekoracji obwiedzione cienką ramką.

Naprzeciw drzwi wejściowych, w ścianie wschodniej wnęka, z centralnie zakomponowanym okrągłym medalionem imitującym w typie *en grisaille* płaskorzeźbę Terpsychory (muzy lekkiej poezji i tańca) z lirą w ręce, i towarzyszącym jej Amorem (geniuszem) z płonącą pochodnią. Wokół medalionu gałęzie wici roślinnej (akacjowej), związane niewielką kokardą. Poniżej przedstawienie dwóch kobiecych sfinksów, upozowanych antytetycznie, ukazanych w ruchu, nakrytych na grzbietach dekoracyjnymi czaprakami; sfinksy wsparte na dużej wolucie ze stylizowaną wicią akantu i girlandami. Po bokach wić akantowa w układzie kandelabrowym oraz plakiety w kształcie rombów. Ponad medalionem maskaron z zarostem przechodzącym w ornament akantowy, z koszem z kwiatami na głowie. W ościeżach wnęki i drzwi wejściowych (ściana zachodnia) identyczna dekoracja: dwa ościeża boczne ze zwojem akantu wzbogaconym o motywy kwiatowe, ościeże górne z wachlarzem, ujętym z obu stron motywem kandelabra, oraz motywy kwiatowe. Nad wnęką i ponad drzwiami wejściowymi analogiczne supraporty, odpowiednio z dwoma: hippokampami oraz jednorożcami ukazanymi z profilu, upozowanymi antytetycznie jako wyrastającymi ze stylizowanej wici akantowej (nad drzwiami wzbogacona o motyw bluszczu).

W ścianach bocznych: północnej i południowej, drzwi dwuskrzydłowe o identycznej, czterodzielnej konstrukcji, z czterema polichromowanymi płycinami w ciemnozielonych obramieniach: dwie górne o kształcie wydłużonych prostokątów i dwie dolne – krótsze: wejściowe w ścianie zachodniej, w nich górne płyciny przeszklone; ościeża dekorowane analogicznie jak ościeża naprzeciwległej wnęki; boczne do pomieszczeń w trakcie ogrodowym: w ścianach północnej i południowej, z dekoracjami w dolnych płycinach – wić akantu w układzie kandelabrowym (wzbogacona o motywy kwiatowe), w górnych – analogiczne wici, niebieska waza, liście winogronowe i akacjowe oraz stylizowany romb. Po bokach obu drzwi bocznych wąskie odcinki ścianek z pasami z ornamentem kandelabrowym z motywami groteskowymi, powyżej – supraporty. W ścianie północnej, w lewym pasie, motywy wiążące się z żywiołem wody, od dołu: stylizowana wić akantowa, fontanna z dwoma delfinami, sieć rybacka ze skrzyżowanym harpunem i wędką, maska brodatego Neptuna-Posejdon z wieńcem z sitowia, muszla z ramionami koralowca, trójząb z gałązkami bluszczu, w prawym – motywy wiążące się z żywiołem ognia, od dołu: stylizowana wić akantowa, trójramienna płonąca lampa, panoplia – łuk i kołczan ze strzałami w wieńcu laurowym, maska Apolla-Febusa, feniks w ognistym gnieździe z błyskawicami, płonąca pochodnia otoczona kwiatem różanecznika. W ścianie południowej, w lewym pasie, motywy wiążące się z żywiołem powietrza, od dołu: stylizowany akant, zgąsta lampa, atrybuty myśliwskie (poroże jelenia, czerwono-zielony sztandar, tęcza w formie podkowy, wieniec z bluszczu, szabla i strzelba – rekonstruowane 1999-2001), maska Jowisza-Zeusa w koronie, dwie jaskółki, róża wiatrów z dwoma motylami, główka Zefira; w prawym – motywy wiążące się z żywiołem ziemi, od dołu: stylizowana wić akantowa, waza z owocami, snop zboża oraz drewniana laska opleciona na końcu gałązkami bluszczu lub winnej latorośli (tyrsos), puste miejsce pozostawione po niezachowanej masce bóstwa, palma oraz winna latorośl lub bluszcz. Obie supraporty z identycznymi dekoracjami: w centralnej części motyw quasi lambrekinowy i ozdobna waza, ku której z obydwu stron nachylające się putta wyrastające ze stylizowanej wici akantu.

Dekoracje na drzwiczkach wszystkich szaf o analogicznej kompozycji, na 2/3 wysokości z owalnym medalionem *en grisaille*: w narożu południowo-wschodnim z boginią Dianę z psem, otoczony gałązkami bluszczu (winną latoroślą?), wyrastającymi z umieszczonych poniżej dwóch symetrycznie rozmieszczonych, niebieskich waz. Poniżej medalionu stylizowana wić akantu zakomponowana wokół ceownicy z centralnie umieszczonym koszem z kwiatami; powyżej stylizowany akant (oraz motywy kwiatowe) z podwieszonymi chustami; w narożu północno-zachodnim z boginią Wenus (Florą?), wokół medalionu wić akacjowa; w południowo-zachodnim z przedstawieniem nieznanego bóstwa związanego z żywiołem Ziemi (przestawienie nieczytelne, bardzo uszkodzone). Znajdujące się powyżej

drzwiczek i nad lustrem kominka w narożniku północno-wschodnim supraporty o analogicznym układzie: w centrum z maską brodatego starca w fantazyjnym nakryciu głowy (ciemnoczerwonym), którego zarost przeistacza się w wić akantową (wzbogaconą o motywy kwiatowe) wypełniającą symetrycznie całe pole; powyżej masek patery z różnymi owocami (jabłka, winogrona, gruszki, pomarańcze) oraz dekoracyjnym zwis z nawleczonych na nici koralików.

Plafon w centrum z rozetą z wieńcem z gałązek bluszczu, otoczoną zielonym wachlarzem, zakomponowany na obrzeżach z podwieszanymi wstęgami, koralikami nawleczonymi na nici oraz kokardami; wokół rozmieszczone symetrycznie, w powtarzalnych sekwencjach motywy groteskowe wkomponowane w stylizowaną wić akantową: cztery *espagnolettes*, tyleż zamkniętych waz z dwoma uchwytnymi bocznymi, osiem postaci Zefirków, z rozwianymi draperiami wokół bioder.

Ikonografia

W dekoracji Gabinetu grodziskiego Jan Bogumił Plersch zastosował bogaty repertuar form *all'antica* w redakcji nowożytniej i wczesnoklasycystycznej: układy kandelabrowe, groteski z wieloma elementami ideowo-treściowymi i zdobniczymi, malarskie imitacje medali i dzieł gliktyki starożytnej (*gemm* i *intaglio*), powiązanych w jeden spójny program, poświęcony naturalnemu (żywioty) i boskiemu (w ujęciu starożytnym, pogańskim) porządkowi rzeczy na świecie. Ikonografia odpowiada funkcji przechodniej pomieszczenia, otwartego na rozplanowany tutaj po 1760-1761 r. przez fundatora – Andrzeja Mokronowskiego wg projektu znakomitego paryskiego architekta Victora Louis (1731-1800) – pierwszy w Rzeczypospolitej wielki ogród łączący elementy regularne i krajobrazowe z licznymi stawami i naturalnymi zagajnikami.

Podstawą inspiracji Plerscha w całej grupie rokokowo-wczesnoklasycystycznych dekoracji groteskowych z lat 80.-90. XVIII w. (Warszawa-Zamek Królewski – Gabinet Monarchów, Warszawa-Łazienki Królewskie – Biały Domek: Sala Jadalna / Biała, Pałac na Wyspie: Sala Balowa) były cenione włoskie i europejskie serie graficzne i luksusowe wyroby artystyczno-rzemieślnicze: serie Stanz i Loggi Rafaela w pałacu watykańskich wg rysunków Giovanniego Volpato (wyd. Rzym 1770-1777), ryciny i kopie rysunków kolekcji gliktyki i medali antycznych i nowożytnych w typie *all'antica*, czy wzornictwo sławnej ceramiki biskwitowej Josiaha Wedgwoode'a z założonej w 1759 r. w Stoke-on-Trent, Staffordshire, wytwórni porcelany.

Analiza formalno-stylistyczna

Wszystkie wymienione warszawskie i grodzkie dzieła, niezależnie od liczby i szerokiego repertuaru motywów ikonograficznych i zdobniczych, charakteryzuje zbliżony układ kompozycyjny, w którym połączono kilka głównych typów ornamentów. W polach pionowych dominują motywy kandelabrowe z groteską, w centralnych i poziomych symetryczne plecionki roślinne z motywami fantastycznymi – chimerami starożytnymi (sfinksy, hippokampy, jednorożce, Zefirki), i aplikacjami groteskowymi z atrybutami bóstw, symbolami er i miesięcy, pór roku, dnia i nocy, żywiołów czy zmysłów. Wirtuozerski charakter malatur, ze znakomitym oddaniem iluzji rzeczy, faktur i barw, wreszcie szkicowa, pełna artyzmu indywidualna maniera malarska Plerscha, decydują o najwyższej ocenie artystycznej malatury Gabinetu w Grodzisku. W świetle badań Aleksandry Bernatowicz fakt europejskiej edukacji i udzielenia Plerschowi szczególnej łaski przez króla Stanisława II Augusta Poniatowskiego oraz umożliwienia mu regularnej pracy w kręgu dworskim, elitarny krąg odbiorców sztuki Plerscha objął przede wszystkim Warszawę i okoliczne tereny Mazowsza (Grodzisk, Nieborów). W końcu XVIII i na pocz. XIX w. nurt ten kontynuowali w malarstwie monumentalnym regionu, w Małej Wsi, Rybieniu Starym i Radziejowicach m.in. Franciszek Smuglewicz i Robert Stankiewicz.

Źródła i literatura przedmiotu

K. Bąkała, *Tradycja Mazowsza: powiat grodziski. Przewodnik subiektywny*, Warszawa 2011, s. 49-50; A. Bernatowicz, *Niepodobne do rzeczywistości. Malowana groteska w rezydencjach Warszawy i Mazowsza 1777-1820*, Warszawa 2006, zwłaszcza s. 109-114, 201-212, il. 35-38, 95-107, plany nlb. na s. 201; A. Bernatowicz, *Plersch Jan Bogumił*, w: *Słownik artystów polskich (i obcych w Polsce działających)*, t. VII, Warszawa 2003, s. 270, 273; J. Cjoińska-Mika, *Dzieje Grodziska Mazowieckiego od XIII do XVIII wieku*, w: *Dzieje Grodziska Mazowieckiego*, pod red. J. Kazimierskiego, Warszawa 1989, s.

129; I. Galicka, H. Sygietyńska, *Zabytki Grodziska Mazowieckiego i okolic*, w: *ibidem*, s. 292, il. 81; *Katalog zabytków sztuki w Polsce*, t. 10: *Województwo warszawskie*, red. I. Galicka i H. Sygietyńska, z. 24: *Powiat grodzisko-mazowiecki*, oprac. I. Galicka, H. Sygietyńska, D. Kaczmarzyk, Warszawa 1973, s. 6, fig. 19, 20, 22; E. Kordzikowski, *Dekoracja malarska Gabinetu dworu Mokronowskich w Jordanowicach z lat 1782 - 1783. Repertuar form i motywów antycznych na przykładzie pozostałej twórczości Jana Bogumiła Plerscha*, praca licencjacka w IHS UW, promotor: M. Wardzyński, Warszawa 2013, Archiwum UW, mpis; M. Petsch, *Dwór w Jordanowicach. Dokumentacja naukowo-historyczna*, PPKZ Grodzisk 1999, mpis (Warszawa, Archiwum NID); A.D. Potocka, *Peintures des arabesques J. B. Plerscha we dworze Mokronowskich w Jordanowicach - historia, technika wykonania i problemy konserwatorskie*, „Ochrona Zabytków”, 2001 nr 4, s. 358-371; A.D. Potocka, *Jan Bogumił Plersch. Polichromie w Grodzisku Mazowieckim*, Grodzisk Mazowiecki 2004; M. Szymański, *Podwarszawskie zabytki w służbie społecznej*, „Stolica”, v: 1951, nr 14/15, s. 4, il. nlb. na s. 10; M. Wierzbicka, T. Sawicki, *Konserwacja grotsek J.B. Plerscha na ścianie północnej i fragmencie ściany północno-wschodniej westybulu dworu Mokronowskich w Jordanowicach*, „Ochrona Zabytków”, 2001 nr 4, s. 372-384; Z. Walkiewicz, J.Z. Łoziński, *Dworek Skarbków w Grodzisku Mazowieckim. Opracowanie historyczne*, SARP, Warszawa 1983.

Fotografie:

